

ОПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ

Статтю присвячено аналізу опозиційної діяльності. Визначено, що опозиція виконує функцію підтримки політичної конкуренції в умовах демократичного політичного режиму. Це проявляється у функціях критики влади та пропозиції альтернативних візій політичного розвитку.

Ключові слова: *опозиція, політична діяльність, опозиційна діяльність, політична конкуренція, політичний ринок, демократія.*

У сучасних умовах становлення глобальної демократичної політичної системи особливої актуальності набувають дослідження політичного простору як сукупності конкурентних відносин між владою та опозицією, що найбільш рельєфно проявляється під час виборчих кампаній.

Розуміння демократії в якості специфічного політичного ринку відкриває перспективи для аналізу політичних відносин у посткомуністичних країнах з урахуванням егоїстичних інтересів акторів, пошуків ними ренти та здійснення громадянами раціонального вибору. Однією із суттєвих ознак сучасних демократій стає політична конкурентна боротьба між політичними силами, які представляють різні програми політичного розвитку, ідеологічні доктрини, презентують суспільні групи з власними особливими інтересами.

Характерною відмінністю політичного ринку та політичної конкуренції виступає можливість (і необхідність) відмови від «гри з нульовою сумою» та принципу «переможець отримує усе». Це відбувається тому, що на відміну від системи економічних відносин, орієнтованих на особистий прибуток, політична взаємодія обов'язково враховує суспільний інтерес, а в ідеалі — служить йому. Влада та опозиція часто міняються місцями за результатами виборчих змагань, що зменшує ризики, пов'язані з повним політичним програшем. Як наслідок, в результаті політичної конкуренції опозиція та влада завжди прагнуть підтримувати демократичну систему та підвищувати її ефективність.

Слід відзначити, що «практичний досвід розвинених демократичних країн засвідчує, що публічність та конкурентність політичного середовища, транспарентність політичних процесів є одними з найважливіших чинників формування ефективної політики. Важливим механізмом забезпечення альтернативності, багатоваріантності у прийнятті рішень органами державної влади, відкритості, раціональності цього процесу є інститут політичної опозиції [2].

Політичний ринок виступає реальною системою зв'язків та взаємодій політичних акторів, мас-медіа, громадських організацій, органів влади, у результаті чого формуються попит та пропозиція, групи інтересів, стратегії політичної ренти та рентабельності.

Основою політичного ринку є політична конкуренція, тобто особлива форма відносин між акторами, яка носить змагальний характер у процесі досягнення ними певної політичної мети.

Сутнісні аспекти опозиційної діяльності у процесі формування політичного ринку та політичної конкуренції розроблялись представниками теорії раціонального вибору та публічного вибору. Передусім, слід відзначити роботи таких зарубіжних авторів, як К. Ероу, Дж. Бюкенен, М. Фрідман, Дж. Вальдфогель, Е. де Сото, Г. Таллок, М. Олсон, Й. Шумпетер та ін. Вони вважають, що опозиційна діяльність передбачає раціональне формулювання мети суспільного розвитку, пошук найбільш ефективних засобів її досягнення, калькуляцію витрат та вигід від реалізації певної стратегії, врахування поведінки владних акторів та оцінювання ситуації в цілому.

Дослідженню шляхів демократизації взаємодії влади та опозиції у посткомуністичних країнах присвячено роботи таких вітчизняних науковців, як В. Бебик, В. Березинський, С. Бондар, Є. Бистрицький, М. Головатий, В. Горбатенко, В. Здоровега, В. Денисенко, Л. Кормич, М. Михальченко, С. Наумкіна, М. Пірен, В. Полохало, Ф. Рудич, С. Рябов, С. Телешун, М. Томенко, О. Токовенко, Г. Щедрова та ін.

У структурі політичної взаємодії можна виділити акторів, які виконують функцію підтримки простору політичної конкуренції, що є визначальним чинником політичного розвитку в умовах демократії. Це представники мас-медіа, громадські організації та інші інституції громадянського суспільства. Але одна із головних ролей належить політичній опозиції, яка виступає запобіжним фактором процесу монополізації політичного простору з боку влади.

Простір опозиційної діяльності окреслюється нормативно-правовими актами, неформальними правилами політичної гри, харизматичністю лідерів, здатністю вибудувувати відносини із мас-

медіа, громадянським суспільством, представниками інших держав, міжнародними організаціями, фінансовими донорами, форматом відносин влади та опозиції.

Динаміка розвитку політичного процесу напряму залежить від співвідношення сил між основними політичними акторами, доступу опозиції до мас-медіа, інших видів ресурсів та капіталів. Використовуючи політичний, інформаційний, соціальний та економічний види капіталу, опозиційні діячі прагнуть максимізувати власний вплив у політичному просторі та прийти до влади.

Існування опозиції у сучасному плюралістичному суспільстві обумовлена потребою суспільних груп та спільнот у визнанні та задоволенні наявних соціально-економічних, культурних та політичних потреб, з одного боку, та об'єктивною нездатністю влади забезпечити усі різноманітні та різноспрямовані суспільні потреби — з іншого.

Щодо українського політичного простору, то слід відзначити, що, з одного боку, на президентських виборах опозиційний кандидат перемагав у 2004 році (В. Ющенко) та у 2012 році (В. Янукович). На виборах до парламенту (якщо аналізувати результат за партійними списками) опозиція перемагала у чотирьох поспіль кампаніях — у 2002 («Наша Україна»), 2006 («Партія регіонів»), 2007 (БЮТ плюс НУ-НС) та 2012 («Батьківщина» плюс «УДАР» та «Свобода») роках.

З іншого боку, варто погодитись із думкою, що в Україні так і не завершено процес інституціоналізації опозиційної діяльності, досі ще не створено необхідних умов для формування цивілізованої демократичної опозиції (на цьому наголошують українські дослідники М. Михальченко, М. Пірен, С. Телешун, М. Головатий та ін.).

Варто погодитись із українським дослідником І. Поліщуком у тому, що «Підвищення уваги до політичної опозиції та її ролі в Україні на сучасному етапі зумовлена тим, що зазвичай її презентують впливові політичні сили, яких підтримує значна частина електорату. Кожен наступний електоральний цикл демонструє мінімальний відсотковий розрив голосів, наданих опозиційним та правлячим силам. Відсутність чіткої регламентації діяльності опозиції є значною перепорою на шляху демократизації політичної системи сучасної України, більше того, знижує ефективність роботи Верховної Ради України і, як наслідок, знецінює попередні демократичні здобутки» [2].

Особливої актуальності набувають питання правового регулювання опозиційної діяльності, визначення її статусу у парламентській роботі, формуванні опозиційного («тіньового»)

кабінету, доступу до загальнонаціональних та регіональних мас-медіа, взаємодія із органами місцевого самоврядування та ін.

Політичний процес характеризується неоднозначністю та суперечливістю позицій основних політичних акторів щодо комплексного (у тому числі — юридичного) визначення статусу опозиції, що обумовлюється конкретною політичною ситуацією.

Проте розуміння сутності, основних характеристик та функцій опозиційної діяльності у забезпеченні політичної конкуренції становить основу демократизації політичної системи, впровадження принципів розподілу влади та її збалансованості.

Діяльність політичної опозиції розгортається за такими напрямками, як:

- світоглядний (усвідомлення базових засад існування демократичного суспільства, мети колективного розвитку);

- ідеологічний (ідентифікація опозиції за шкалою політичних ідеологій — «ліві – центр – праві», соціалізм, соціал-демократія, лібералізм, неолібералізм, консерватизм, неоконсерватизм, комунітаризм та ін.);

- інструментальний (розуміння певної мети у реалізації політичних відносин із суспільством);

- організаційний (формування команди однодумців, які здатні вирішувати завдання перемоги у політичній конкуренції та подальшого утримання влади);

- інформаційний (в умовах становлення інформаційного суспільства політичну діяльність, особливо опозиційну, неможливо уявити без активної роботи із мас-медіа та комунікативними мережами).

Історично феномен опозиції та опозиційної діяльності у різних формах пов'язується із демократичною політикою та конкуренцією. Саме цим можна пояснити наявність опозиції у полісах Давньої Греції, її існування в умовах змагальності («Агон») між політиками. Проте імперська організація політичного простору у Давньому Римі фактично унеможливила існування публічної опозиції, так само, як і у добу Середньовіччя. І хоча у певний період існувала боротьба за владу, вона носила «підкилимний» характер та реалізовувалась у формі заколотів, переворотів та збройного протистояння ворожих груп.

Деконструкція абсолютних монархій у Європі знову актуалізувала проблему опозиції, пов'язаної тепер із пошуком оптимальної моделі політичного та економічного розвитку, становленням громадянського суспільства, процесами модернізації та секуляризації, індустріалізації та урбанізації. Саме тому серед теоретичних візій опозиційної діяльності доби модерну домінують роботи Е. Берка, Ж.-Ж. Руссо, Т. Джефферсона, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Д. Г'юма, І. Канта, А. де Токвіля, Г. Спенсера, М. Вебера, М. Дюверже та інших авторів,

які наголошували на важливості суспільного договору, свободі та рівності індивідів, верховенстві права та політичній конкуренції, цілерациональності у політиці.

У XX столітті опозиційна діяльність інтерпретується як важливий елемент демократичної політичної системи, чинник підвищення політичної участі громадян, активізації процесу взаємодії між суспільством та владою. Комплексному дослідженню політичної опозиції та окремих складових опозиційної діяльності у країнах консолідованої демократії та у процесі демократизації присвячено роботи Р. Міхельса, К. Поппера, Ю. Габермаса, Р. Даля, Дж. Сарторі, Х. Лінца, Р. Арона, Д. Растоу, Л. Вайтхеда, Ф. Шміттера та ін.

Для повноцінного існування опозиції вкрай важливим стає конституційно-правове регулювання. Варто погодитись із І. Берназюк у тому, що «Належне конституційно-правове закріплення повноважень опозиції є важливим елементом формування конкурентного середовища з правлячими політичними силами, стабілізації суспільного розвитку, запобігання виникненню політико-правових конфліктів» [1].

Так, у Конституції України визначено передумови опозиційної діяльності, якими виступають свобода слова та плюралізм громадського життя. Окремі аспекти діяльності опозиції визначено у Законах України «Про політичні партії в Україні», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів».

Проте українська опозиційна діяльність на даний час не має чіткого закріплення. Зокрема, Конституція України гарантує свободу слова, право на об'єднання, право збиратися мирно та без зброї, проводити мітинги, демонстрації, право брати участь в управлінні державою, обирати та бути обраним, право звертатися особисто, а також направляти колективні звернення до державних органів та органів місцевого самоврядування. Таким чином, «в українському законодавстві відсутній цілісний виклад права на опозицію. Тобто ситуація є дещо подібною до системи правових норм, що регулюють опозиційну діяльність країн англосаксонської системи права, де права опозиції також містяться в різних правових актах. Світова практика законодавчого регулювання опозиційної діяльності свідчить, що хоча в цих правових актах і не містяться поняття «опозиція» або «опозиційна діяльність», їхній зміст полягає у тому, що представникам владних структур та їхнім опонентам від опозиції надаються рівні права у їхній взаємодії із законом» [1].

У сучасному політологічному дискурсі визначено такі напрямки дослідження опозиції як складової політичної конкуренції.

По-перше, опозиція відзеркалює наявні лінії соціального, економічного та політичного розколу у суспільстві, репрезентує та

актуалізує їх, переводить конфлікти у поле раціональної аргументації та публічного політичного діалогу.

По-друге, опозиція виступає комунікативним каналом, через який транслюється суспільне невдоволення станом економіки та розчарування наявною політичною та виборчою системою та владою. Це дозволяє зняти суспільну напругу, упевнити громадян, що їхній голос буде почутий.

По-третє, існування опозиції виступає гарантією свободи слова та сумління у суспільстві, опозиційна діяльність стоїть на захисті демократичних прав і свобод.

По-четверте, наявність опозиції активізує політичну рефлексію та політичну діяльність громадян, підвищує рівень їхньої участі у суспільних процесах.

По-п'яте, через контроль з боку опозиції підвищується рівень відповідальності влади за прийняття та реалізацію політичних рішень.

По-шосте, функціональне призначення опозиції — формувати альтернативні раціональні пропозиції щодо напрямку суспільного розвитку.

Опозицію можна поділити на парламентську та непарламентську, відповідальну та безвідповідальну (Дж. Сарторі), інституційну та ситуативну, структурну та неструктурну (Р. Даль), лояльну, напівлояльну та нелояльну (Х. Лінц).

Враховуючи широкий спектр функцій, які виконує опозиція у демократичному суспільстві, варто погодитись із тим, що законодавчо неможливо врегулювати усі аспекти опозиційної діяльності. Тому важливе місце у взаємодії влади та опозиції посідають політичні традиції, мистецтво компромісу та відповідальності.

Слід зазначити, що «більшість країн не має окремого закону про опозиційну діяльність. Це пов'язано з тим, що діяльність опозиції поза парламентом підпадає під регулювання законодавства про свободу вираження поглядів, мітинги і демонстрації, а діяльність парламентської меншості — під регулювання Регламенту парламенту. Значна частина розвинутих країн встановлює грошову підтримку, що надається опозиції... держава, беручи на себе фінансування опозиції, забезпечує незалежність останньої та сприяє оптимальній реалізації покладених на неї функцій» [1].

Таким чином, діяльність опозиції виступає важливим фактором політичного ринку, дозволяє відтворювати систему політичної конкуренції та конструювати простір демократичної політичної взаємодії.

Література

1. Берназюк І. М. Правова регламентація опозиційної діяльності в зарубіжних країнах / І. М. Берназюк // Форум права. — 2009. — № 3. — С. 48—53 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09bimvzk.pdf>
2. Поліщук І. О. Інститут політичної опозиції за умов транзитивного державного режиму в Україні / І. Поліщук // Державне будівництво. — 2011. — № 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/5/08.pdf>

Статья посвящена анализу оппозиционной деятельности. Определено, что оппозиция выполняет функцию поддержки политической конкуренции в условиях демократического политического режима, не только критикуя власть, но и предлагая альтернативные видения политического развития.

Ключевые слова: оппозиция, политическая деятельность, оппозиционная деятельность, политическая конкуренция, политический рынок, демократия.

The article discusses the opposition. Determined that serves as support for the opposition political competition in a democratic political regime not only criticizing the government, but also offering alternative visions of political development.

Key words: opposition political activity, opposition activity, political competition, political market, democracy.

Сасенко Ірина Валентинівна — здобувач кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Рецензент: проф. Наумкіна С. М.